

Mezinárodní zpráva z Evropské školní studie o
alkoholu a jiných drogách (ESPAD) 2011
(The 2011 ESPAD Report)

Užívání návykových látek mezi studenty
v 36 evropských zemích

Přehled hlavních výsledků

Souhrn

Hlavním cílem Evropské školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) je shromáždit srovnatelné údaje o užívání návykových látek mezi evropskou školní mládeží ve věku patnáct až šestnáct let za účelem sledování trendů v jednotlivých zemích a jejich vzájemného srovnání. Dosud proběhlo v rámci tohoto projektu pět vln sběru dat. První studie byla realizována v roce 1995 za účasti 26 zemí, zatímco v roce 2011 probíhal sběr dat již v 37 zemích. Výsledky z posledního průzkumu jsou však k dispozici jen pro 36 zemí: na ostrově Man sice sběr dat proběhl, ale výsledky se nepodařilo odpovídajícím způsobem zpracovat.

V tomto souhrnu jsou uvedeny hlavní výsledky průzkumu realizovaného v jednotlivých zemích zapojených do projektu ESPAD v roce 2011 a poznatky ohledně dlouhodobých trendů. V úvodní části je poskytnut stručný popis použité metodiky.

Projekt je založen na spolupráci nezávislých výzkumných týmů z jednotlivých zemí, které se projektu účastní. V roce 2011 bylo v rámci studie ESPAD dotazováno více než 100 000 studentů v těchto zemích: Albánie, Belgie (Vlámsko), Bosna a Hercegovina (Republika srbská), Bulharsko, Chorvatsko, Kypr, Česká republika, Dánsko, Estonsko, Faerské ostrovy, Finsko, Francie, Německo (pět spolkových zemí), Řecko, Maďarsko, Island, Irsko, ostrov Man, Itálie, Lotyšsko, Lichtenštejnsko, Litva, Malta, Moldavsko, Monako, Černá Hora, Norsko, Polsko, Portugalsko, Rumunsko, Ruská federace (Moskva), Srbsko, Slovensko, Slovinsko, Švédsko, Ukrajina a Velká Británie.

Metodika a kvalita dat

Průzkum je prováděn prostřednictvím standardizovaného dotazníku a na základě jednotné metodiky tak, aby bylo dosaženo co nejvyšší srovnatelnosti získaných dat. Sběr dat probíhá převážně v jarním období, přičemž v roce 2011 tvořili cílovou populaci studenti narození v roce 1995 a jejich průměrný věk byl v době sběru dat 15,8 let.

Data jsou sbírána prostřednictvím dotazníků ve školních třídách. Studenti vyplňují dotazníky anonymně ve třídách za přítomnosti učitelů nebo výzkumných asistentů, kteří mají realizaci průzkumu na starosti. Vzorky tříd z roku 2011 jsou reprezentativní na národní úrovni v jednotlivých státech s výjimkou čtyř případů: v Belgii byla studie realizována pouze v nizozemsky mluvící části (ve Vlámku), v Bosně a Hercegovině proběhla pouze na území Republiky srbské, v Německu se účastnilo jen pět z šestnácti spolkových zemí a v Ruské federaci se sběr dat omezil pouze na hlavní město Moskvu.

Obsah předkládané mezinárodní zprávy vychází ze standardizovaných zpráv jednotlivých zemí a datových souborů, které odevzdávají národní řešitelé koordinátorům studie a správci databáze projektu ESPAD. V několika zemích se vyskytly menší problémy v oblasti metodiky, nikoli však v takové míře, která by mohla vážněji ohrozit srovnatelnost výsledků, jejichž celková validita je u většiny zemí považována za vysokou, byť je nutné mít na paměti určité rozdíly v kulturním prostředí v jednotlivých státech. Srovnatelnost dat z Velké Británie byla preventivně označena za omezenou s ohledem na nízkou míru účasti tamějších škol v projektu.

Velikost výběrových souborů v jednotlivých zemích se ve většině případů blížila počtu tříd, který by měl stačit k dosažení doporučeného počtu 2 400 respondentů z řad školní mládeže, případně jej převyšovala. Výjimku tvoří nejmenší státy, kde byly tyto počty nižší, byť i tak byl zmapován dostatečně významný vzorek předmětné populace.

Drobné rozdíly v procentuálních odhadech mezi jednotlivými zeměmi nebo v průběhu času je třeba interpretovat s jistou mírou opatrnosti. Změny v rámci jednotlivých zemí mezi roky 2007 a 2011 byly testovány z hlediska statistické významnosti rozdílů, přičemž rozdíly menší než čtyři procentní body oproti předchozím datům se nepovažují za významné. Testována byla v roce 2011 také statistická významnost rozdílů mezi chlapci a dívkami na úrovni jednotlivých zemí.

V souhrnné tabulce níže jsou prostřednictvím osmi klíčových ukazatelů uvedeny výsledky za rok 2011.

Významný pokles hodnot oproti roku 2007 je označen zeleně, červeně je znázorněn nárůst.

Cigarety

Dotazník obsahuje v úvodu několik otázek týkajících se kouření cigaret. V rámci průzkumu prováděném v roce 2011 uvedlo v průměru 54 % studentů v zúčastněných zemích, že alespoň jednou v životě kouřilo cigaretu, a 28 % pak kouřilo během posledních 30 dnů. Dvě procenta všech studentů vykouřila za posledních 30 dnů nejméně jednu krabičku cigaret denně.

Pořadí jednotlivých zemí z hlediska celoživotní prevalence kouření (alespoň jednou v životě), respektive kouření v nedávné době (během posledních 30 dnů), je více méně stejné. Mezi země s vysokou prevalencí kouření v posledních 30 dnech patří Bulharsko, Chorvatsko, Česká republika, Francie, Lotyšsko, Monako a Slovensko (přibližně 40 %), nízkou prevalenci vykazují Albánie, Island, Černá Hora a Norsko (přibližně 12 %). Nelze v tomto ohledu vysledovat žádný jednoznačný geografický vzorec.

V zemích, kde kouří více školáků, pak mladí lidé současně častěji uvádějí snadnou dostupnost cigaret. První zkušenosti s cigaretami v raném věku (ve 13 letech nebo dříve) vykazuje v úhrnu všech zemí souvislost s vysokou mírou užívání tabáku během posledních 30 dnů. V průměru 7 % školáků uvedlo, že ve 13 letech či dříve již kouřilo denně.

Hodnotíme-li všechny země společně, jsou rozdíly mezi pohlavími v roce 2011 zanedbatelné, pokud jde o kouření v posledních 30 dnech, zatímco v letech 1995 a 1999 bylo v tomto ohledu o něco více kuřáků mezi chlapci. Také v roce 2011 je však možné pozorovat velké rozdíly mezi pohlavími v jednotlivých zemích. Významné rozdíly mezi chlapci a dívkami byly zaznamenány v 11 zemích, kdy chlapci vykazovali vyšší hodnoty v šesti zemích a dívky v pěti z těchto zemí. Například v Albánii, na Kypru a v Moldavsku předčili chlapci dívky o 16 procentních bodů, zatímco v Bulharsku a Monaku naopak dívky předběhly chlapce o 15 procentních bodů.

V zemích, u nichž jsou k dispozici data ze všech pěti provedených průzkumů, je možné v období mezi lety 1999 a 2007 pozorovat pokles míry kouření v posledních 30 dnech o 7 procentních bodů, nicméně ve srovnání s rokem 2007 se situace v roce 2011 nezměnila.

Na základě porovnání dat z posledních dvou průzkumů bylo zjištěno, že podíl studentů, kteří během posledních 30 dnů kouřili, významně narostl v sedmi zemích a pokles zaznamenal v pěti zemích. V některých případech byl zjištěný nárůst dosti markantní, např. o 13 procentních bodů v Monaku a 10 procentních bodů v Portugalsku. Mezi země s největším poklesem oproti roku 1995 (o 20 a více procentních bodů od vůbec prvního sběru dat) se řadí Island, Irsko a Norsko. Žádná ze zemí nevykazuje průběžný nárůst míry kouření napříč všemi pěti vlnami sběru dat.

Alkohol

Podle průzkumu z roku 2011 se ve všech zemích studie ESPAD s výjimkou Islandu napilo alkoholu alespoň jednou v životě nejméně 70 % studentů ve věku 15-16 let, přičemž v průměru to bylo 87 %. Odpovídající průměrné hodnoty konzumace alkoholu během posledních 12 měsíců jsou 79 % a během posledních 30 dnů 57 %. U všech tří sledovaných období byl v roce 2011 zaznamenán drobný pokles oproti období 2003-2007. Tyto průměrné hodnoty samozřejmě vycházejí ze značně rozdílných výsledků zaznamenaných v jednotlivých zemích. Například v České republice a v Dánsku uvedlo konzumaci alkoholu v posledních 30 dnech více než 75 % školáků, zatímco např. na Islandu to bylo 17 % a v Albánii 32 %. Nelze vysledovat žádný jednoznačný geografický vzorec, nicméně relativně nízká procenta v tomto ohledu vykazují severské a balkánské státy.

Průměrné hodnoty celoživotní prevalence, prevalence v posledních 12 měsících a prevalence v posledních 30 dnech jsou na úrovni jednotlivých států téměř stejné u chlapců i dívek. Pokud se však objeví nějaké rozdíly, prevalence je téměř vždy vyšší u chlapců. Například v 15 zemích bylo mezi studenty, kteří pili v posledních 30 dnech alkohol, podstatně více chlapců než dívek, zatímco

dívky tvořily většinu pouze ve třech zemích (Island, Lotyšsko a Švédsko). Chlapci také obvykle vykazují vyšší frekvenci konzumace alkoholu v každém z časových horizontů.

U studentů, kteří uváděli množství různých alkoholických nápojů, které požili při poslední příležitosti, byly zaznamenány rozdíly v odhadované průměrné spotřebě mezi pohlavími; chlapci vypili o třetinu více než dívky (za rok 2011 to bylo v průměru 5,8 oproti 4,3 centilitrů čistého alkoholu). Výrazný rozdíl je v tomto směru patrný téměř ve všech zemích. Ve dvou zemích (Island a Švédsko) však dívky konzumovaly v průměru stejná množství jako chlapci. Ve velké většině zemí je nejčastěji konzumovaným nápojem mezi chlapci pivo. Mezi dívkami jsou v těsné nadpoloviční většině zemí nejrozšířenějším nápojem destiláty. Tyto dva nápoje společně představují přibližně 70 % celkové spotřeby alkoholu mezi 15-16letými studenty.

Mezi jednotlivými státy existují obrovské rozdíly. Například dánské studenti vypili při poslední příležitosti v průměru více než třikrát tolik co studenti v Albánii, Moldavsku, Černé Hoře a Rumunsku. Velké objemy bývají zaznamenány hlavně mezi studenty v severských zemích a na Britských ostrovech, zatímco země vykazující menší konzumovaná množství se často nacházejí v jihovýchodní Evropě. Průměrná množství alkoholu konzumovaná při poslední příležitosti byla v roce 2011 přibližně stejná jako v roce 2007. V rámci jednotlivých států však v roce 2011 tyto hodnoty výrazně stouply v deseti zemích, zatímco k poklesu došlo jen ve čtyřech.

Na úrovni jednotlivých zemí není patrná žádná (statisticky významná) korelace mezi podílem studentů v dané zemi, kteří v posledních 30 dnech pili alkohol, a jeho množstvím zkonsumovaným při poslední příležitosti. Znamená to, že v zemích s vysokou i nízkou frekvencí konzumace alkoholu lze pozorovat vysoké i nízké objemy zkonsumovaného alkoholu.

Množství alkoholu zkonsumovaného při poslední příležitosti udávané na úrovni jednotlivých zemí do značné míry koresponduje s vnímanou mírou

intoxikace při této příležitosti. V zemích, kde studenti udávají, že vypili větší množství alkoholu, udávají také vyšší míru intoxikace.

Dalším způsobem zjišťování opilosti jsou otázky, jimiž se respondentů ptáme, jak často za posledních 30 dnů vypili při jedné příležitosti pět a více sklenic alkoholu. Tento ukazatel nadměrné konzumace alkoholu při jedné příležitosti zaznamenal jednu z nejmarkantnějších změn u dívek napříč jednotlivými vlnami sběru dat v rámci studie ESPAD, kdy v úhrnu došlo k jeho průměrnému nárůstu z 29 % v roce 1995 na 41 % v roce 2007. Při průzkumu realizovaném v roce 2011 byl nicméně zaznamenán pokles této hodnoty na 38 %. Také u chlapců je toto číslo v roce 2011 o trochu nižší (43 %), než tomu bylo v roce 2007 (45 %), a relativně se tak blíží hodnotě zaznamenané v roce 1995 (41 %).

Průměrný rozdíl mezi pohlavími se z 12 procentních bodů v roce 1995 snížil v roce 2011 na 5, ale i tak v rámci posledního průzkumu v 22 zemích zapojených do studie ESPAD uvádělo konzumaci nadměrných dávek alkoholu při jedné příležitosti významně více chlapců než dívek. V jedné zemi (Švédsku) bylo nicméně toto procento výrazně vyšší mezi dívkami. Jiné tři severské země (Finsko, Island a Norsko) přitom patří ke skupině deseti zemí, v nichž byla v tomto ohledu v roce 2011 zaznamenána stejná čísla u dívek i chlapců. K této skupině se dále řadí dvě země z Britských ostrovů (Irsko a Velká Británie [s omezenou srovnatelností dat]), Francie a s ní sousedící Monako a několik dalších států z různých částí Evropy (Belgie [Vlámsko], Estonsko a Ruská federace [Moskva]).

Dvě severské země figurují na opačných koncích škály týkající se nadměrné jednorázové konzumace alkoholu. Na Islandu uvedlo v roce 2011 celkem 13 % studentů tuto zkušenost v posledních 30 dnech, zatímco v Dánsku bylo toto číslo více než čtyřikrát větší (56 %). Při pohledu na mapu není možné vypořádat nějaký jednoznačný geografický vzorec.

Souhrnná tabulka Vybrané ukazatele podle zemí. Procenta (pokud není uvedeno jinak.) ESPAD 2011. Barvy znázorňují statisticky významné změny ve srovnání s rokem 2007.

ZEMĚ	Kouření cigaret (30d)	Pítí alkoholu (30d)	Pítí nadměrných dávek alkoholu (30d) a)	Množství alkoholu (v cl 100%) při poslední příležitosti	Užití konopných látek v životě	Užití nekonopných drog v životě b)	Užití sedativ bez předpisu v životě	Užití těkavých látek v životě c)
Albánie	13	32	21	3.0	4	6	8	3
Belgie (Vlámsko)	26	69	38	4.7	24	9	8	7
Bosna a Hercegovina	15	47	31	3.6	4	2	4	5
Bulharsko	39	64	48	4.0	24	10	3	4
Chorvatsko	41	66	54	6.6	18	5	5	28
Kypr	23	70	44	4.5	7	7	11	8
Česká republika	42	79	54	5.6	42	8	10	8
Dánsko d)	24	76	56	9.7	18	5	4	4
Estonsko	29	59	53	6.0	24	8	8	15
Faerské ostrovy	31	44	33	6.2	5	3	2	6
Finsko	34	48	35	7.5	11	3	7	10
Francie	38	67	44	..	39	10	11	12
Německo (5 zemí)	33	73	..	5.6	19	8	2	10
Řecko	21	72	45	4.2	8	5	9	14
Maďarsko	37	61	45	5.2	19	8	9	10
Island	10	17	13	4.8	10	4	8	3
Irsko	21	50	40 d)	6.7	18	6	3	9
Itálie	36	63	35	4.1	21	6	10	3
Lotyšsko	43	65	49	5.0	24	9	4	23
Lichtenštejnsko	32	66	..	5.1	21	8	2	10
Litva	37	63	..	4.3	20	6	13	7
Malta	22	68	56	4.7	10	6	3	14
Moldavsko	15	..	37	2.7	5	4	2	2
Monako	38	69	39	..	37	11	14	15
Černá Hora	12	38	27	3.3	5	5	5	6
Norsko	14	35	30	7.1	5	2	4	5
Polsko	28	57	37	5.3	23	7	15	8
Portugalsko	29	52	22	5.0	16	8	7	6
Rumunsko	29	49	36	3.1	7	5	3	7
Rusko (Moskva)	31	37	24	3.8	15	5	2	9
Srbsko	20	52	36	4.2	7	3	7	5
Slovensko	39	60	50	5.3	27	7	4	10
Slovinsko	32	65	53	5.4	23	6	5	10
Švédsko	21	38	31	7.0	9	4	8	11
Ukrajina	29	54	30	4.2	11	4	2	3
Přůměr	28	57	39	5.1	17	6	6	9
Velká Británie	23	65	52	6.7	25	9	3	10

a) Pět a více sklenic alkoholu vypitých při jedné příležitosti. Sklenicí alkoholu se obvykle rozumí sklenice/lahev/plechovka piva (cca 50 cl), sklenice/lahev/plechovka cideru (cca 50 cl), 2 sklenice/lahve tzv. alkopops (alkoholizované limonády) (cca 50 cl), sklenice vína (cca 15 cl) nebo sklenička destilátu (cca 5 cl nebo ve formě míchaného nápoje).

b) Např. amfetaminy, kokain, crack, extáze, LSD nebo jiné halucinogeny, heroin a GHB.

c) Za účelem dosažení změny nálady.

d) Vzhledem k nedostatku srovnatelných dat z roku 2007 je toto porovnání provedeno za použití dat z roku 2003, přičemž zvýrazněny jsou rozdíly přesahující 3 procentní body.

Pokles
 Beze změny
 Nárůst
 Není srovnání

V období mezi dvěma posledními průzkumy došlo k výraznému nárůstu hodnot týkajících se nadměrné konzumace alkoholu při jedné příležitosti ve čtyřech zemích (Kypr, Řecko, Maďarsko a Srbsko), zatímco výrazný pokles je možné pozorovat v devíti zemích, u nichž jsou k dispozici srovnatelná data, včetně čtyř severovýchodních zemí: Faerských ostrovů, Islandu, Norska a Švédska. K největšímu nárůstu, o přibližně 10 procentních bodů, došlo na Kypru a Maďarsku, zatímco nejvýraznější pokles, o 9 procentních bodů, byl zaznamenán na Faerských ostrovech a na Islandu.

V průměru téměř šest z deseti 15-16letých studentů se alespoň jednou napilo alkoholu, když jim bylo 13 nebo méně let, a 12 % z nich již v tomto věku bylo někdy opilých. Tuto odpověď uvádělo v průměru více chlapců než dívek, přičemž tatáž tendence byla zaznamenána téměř ve všech zemích.

Mnozí ze studentů uváděli, že v posledních 12 měsících měli v důsledku své konzumace alkoholu problémy. Nejčastěji uváděným typem problému byly snížená výkonnost ve škole nebo práci (13 %) a vážné problémy ve vztazích s přáteli nebo rodiči (v obou případech 12 %). Mezi země, kde hodně studentů uvádělo problémy pramenící z jejich konzumace alkoholu, patří Bulharsko, Česká republika, Lotyšsko a Slovensko.

Většina problémů souvisejících s alkoholem se vyskytuje v průměru častěji u chlapců. Nejzřetelnější je to v případě rvaček a nesází s policií. U některých problémů jsou však průměrné hodnoty u obou pohlaví přibližně stejné, např. u snížené výkonnosti ve škole nebo v práci a vážných problémů zaznamenaných ve vztazích s rodiči a přáteli.

Nelegální drogy

Téměř každý třetí 15-16letý student (29 %) ze zemí podílejících se na realizaci studie ESPAD vnímal konopné látky jako (poměrně nebo velmi) snadno dostupné. Mezi jednotlivými zeměmi však v tomto směru existují značné rozdíly; procento respondentů uvádějících tuto skutečnost se pohybuje v rozmezí od 59 % v České republice až

po 6 % v Moldavsku. Chlapci považují konopné látky za snadno dostupné o něco častěji než dívky (33 % oproti 28 % v roce 2011), přičemž tato tendence je rovněž patrná ve většině jednotlivých zemích, kdy v 24 z nich byly u chlapců zaznamenány významně vyšší hodnoty. Amfetaminy a extáze nejsou považovány za tak snadno dostupné jako konopné látky.

Vzestupný trend pozorovaný mezi lety 1995 a 2003 u celoživotní prevalence užívání nelegálních drog se zastavil v roce 2007, kdy průměr za všechny země zůstal dva procentní body pod hodnotou zaznamenanou u této proměnné v roce 2003 a na této úrovni zůstal i v roce 2011. V roce 1995 uvádělo užívání nelegálních drog v životě 11 % studentů ve sledované věkové skupině. V roce 2011 to již bylo 18 %. V období mezi těmito dvěma posledními vlnami sběru dat byl v tomto ohledu zjištěn významný nárůst v jedenácti zemích a významný pokles v osmi; ani v jednom případě nelze vysledovat nějaký geografický vzorec a nárůst i pokles lze pozorovat v zemích s vysokou i nízkou prevalencí.

Podle průzkumu z roku 2011 vyzkoušelo nějakou nelegální drogu alespoň jednou za život v průměru 21 % chlapců a 15 % dívek. Ve všech průzkumech v tomto ohledu figurovali jednoznačně častěji chlapci; v poslední vlně byla u chlapců zaznamenána významně vyšší čísla ve více než dvou třetinách zemí účastnících se projektu ESPAD.

Uváděná míra zkušeností s užitím nelegálních drog se značně liší mezi jednotlivými zeměmi. V České republice se k tomuto užití přiznala téměř polovina (43 %) studentů a totéž platí pro relativně velký počet studentů (cca 39 %) ve Francii a Monaku. Naproti tomu v Bosně a Hercegovině (Republika srbská), na Faerských ostrovech, v Moldavsku, Černé Hoře a Norsku uvedlo jen 6 % školní mládeže, že někdy užilo nějakou nelegální návykovou látku. Nižší míry prevalence jsou často sledovány v jihovýchodní Evropě, včetně balkánských zemí, a v severovýchodních zemích.

U drtivé většiny studentů, kteří někdy vyzkoušeli nějakou nelegální drogu, se jednalo o konopné látky. Celoživotní užívání konopných látek uvedlo

v roce 2011 celkem 17 % studentů, přičemž 6 % vyzkoušelo jinou nelegální drogu. O druhé místo se dělí extáze a amfetaminy (u obou 3 %) následované kokainem, crackem, LSD a heroinem (1-2 %). K zemím s nejvyššími hodnotami celoživotní prevalence užívání jakékoli jiné nelegální drogy mimo konopných látek (kolem 10 %) byly v roce 2011 Belgie (Vlámsko), Bulharsko, Francie, Lotyšsko, Monako a Velká Británie (s omezenou srovnatelností dat). Jiné nelegální drogy než konopné látky vyzkoušeli v průměru častěji chlapci než dívky: v roce 2001 to bylo 7 % oproti 5 %. Chlapci také v tomto ohledu vykazují mnohem vyšší čísla ve 14 zemích, i když v jedné zemi, v Monaku, uváděly toto chování významně častěji dívky.

Jak již bylo uvedeno, konopné látky jsou zdaleka nejčastěji užívanou nelegální drohou. Celoživotní zkušenost s konopnými látkami uvedlo v roce 2011 v průměru více chlapců než dívek, celkem 19 % oproti 14 %, přičemž významně vyšší čísla vykazovali chlapci u tohoto ukazatele v 27 zemích. Mezi zeměmi s nejvyššími hodnotami – Česká republika (42 % v roce 2011), Francie a Monako (cca 38 % v obou případech) – a nejnižšími hodnotami – Albánie, Bosna a Hercegovina (Republika srbská), Faerské ostrovy, Moldavsko, Černá Hora a Norsko (4-5 % ve všech případech) – jsou velké rozdíly. V letech 2007 až 2011 se podíl studentů, kteří někdy vyzkoušeli nějakou konopnou drogu, významně zvýšil v jedenácti zemích a klesl v pěti. K nejmarkantnějšímu nárůstu došlo ve Francii a Monaku (8-9 procentních bodů), zatímco největší pokles byl zaznamenán v Ruské federaci (v Moskvě) (11 procentních bodů).

Užití konopných látek v posledních 12 měsících uvedlo 13 % všech školáků, kdy 15 % připadalo na chlapce a 11 % na dívky, a 8 % chlapců a 5 % dívek (v průměru 7 %) uvedlo, že užilo konopné látky během posledních 30 dnů. Ve většině zemí (27 v roce 2011) užili konopné látky během posledních 30 dnů významně častěji chlapci než dívky. Ve dvou zemích s nejvyšší prevalencí (Francie a Monako) uvedl minimálně každý pátý student ve věku 15-16 let, že za posledních 30 dní užil nějakou konopnou drogu, zatímco v Albánii, Bosně a Hercegovině (Republika srbská), na Faerských ostrovech, v Moldavsku, Norsku a

Rumunsku byla kladná odpověď na tuto otázku zaznamenána jen u 1-2 % respondentů.

Relativně vysoká prevalence užívání konopných látek u mladých lidí v Evropě nastoluje téma možných negativních důsledků tohoto počínání pro jednotlivce i společnost jako celek. Riziko problémů spojených s užíváním konopných látek bylo vyhodnocováno v 13 (z celkových 36) zemích zapojených do projektu ESPAD, které poskytly příslušná data, a to prostřednictvím doplňkového modulu dotazníku tvořeného škálou na orientační screening intenzivního užívání konopných látek (CAST). Celkově bylo zjištěno, že každý třetí respondent (33 %), který v roce 2011 uvedl, že během uplynulých 12 měsíců užil konopnou látku, splňuje kritéria pro zvýšené riziko vzniku problémů souvisejících s užíváním těchto látek. Celkový podíl rizikových uživatelů v rámci národních výběrových souborů se v jednotlivých zemích pohyboval od 1 % do 9 % (průměrně 5 %).

Ve srovnání s rokem 1995 bylo v roce 2011 jen v několika málo zemích zaznamenáno nižší procento studentů, kteří někdy užili nějakou nelegální drogu. Nejnápadnějším případem je v tomto ohledu Irsko, kde v roce 1995 uvedlo zkušenost s nelegální drohou 37 % respondentů, zatímco v roce 2011 to bylo jen 19 %. V témže časovém intervalu bylo možné pozorovat pokles z 12 % na 7 % na Faerských ostrovech a také ve Velké Británii došlo k poklesu hodnoty tohoto ukazatele z 42 % v roce 1995 na 29 % v roce 2007.

Celkově lze konstatovat, že nárůst v užívání nelegálních drog zaznamenaný v zemích projektu ESPAD v letech 1995 (11 %) až 2003 (20 %) se v roce 2003 zastavil, neboť průměrná prevalence zjištěná v letech 2007 a 2011 již byla shodně na 18% úrovni.

Ostatní návykové látky

Celoživotní zkušenost s užitím léků se sedativním účinkem bez doporučení lékaře je nejčastěji uváděno v Litvě, Monaku a Polsku, kde bylo užívání těchto přípravků v rámci průzkumu prováděného v roce 2011 zaznamenáno u 14 % studentů, zatímco nejnižší hodnoty v tomto směru

vykazují studenti z Faerských ostrovů, Německa (5 spolkových zemí), Lichtejnštenska, Moldavska, Ruské federace (Moskva) a Ukrajiny (2 %). Užívání těchto léků bez doporučení lékaře uvedlo v roce 2011 v průměru více dívek než chlapců (8 oproti 5 %) a tato tendence je rovněž patrná ve většině zemí, kdy u dívek byly v rámci posledního průzkumu u tohoto ukazatele zaznamenány významně vyšší hodnoty než u chlapců v 18 zemích. Celkově se uváděné procento mezi roky 1995 a 2011 výrazně nezměnilo (přibližně 7–8 %), i když v období 2007–2011 došlo k výraznému nárůstu ve třech a k poklesu v sedmi zemích.

Průměrné procento studentů, kteří někdy vyzkoušeli alkohol v kombinaci s léky, aby se dostali „do nálady“, bylo v roce 2011 nižší (6 %), než tomu bylo v roce 1999 (9 %), přičemž tento sestupný trend lze sledovat u obou pohlaví. V roce 2011 byl navíc zaznamenán doposud nejmenší rozdíl mezi chlapci a dívkami (7 % u dívek a 5 % u chlapců).

Užití léků se sedativním účinkem bez doporučení lékaře, společně s mícháním alkoholu a léků, jsou jediným typem návykového chování, které se v rámci všech pěti vln sběru dat vyskytovalo v průměru častěji u dívek než u chlapců.

Hodnoty celoživotní prevence užití těkavých látek se od prvního průzkumu v roce 1995 až do roku 2007 nijak výrazně nezměnily; průměrné hodnoty se v úhrnu pohybovaly od 8 % do 9 %. Mezi dvěma posledními průzkumy bylo nicméně možné pozorovat mírný nárůst z 8 % na 10 %. Chlapci doposud figurovali 1–2 procentní body nad dívkami, ale v roce 2011 již obě pohlaví vykazovala stejný podíl (10 %). To se doposud nikdy nestalo.

Téměř v polovině zemí (15 z 32), u nichž byla k dispozici srovnatelná data za roky 2007 i 2011, je patrný významný nárůst v celoživotní prevalenci užívání těkavých látek, kdy v sedmi zemích došlo naopak v tomto ohledu k výraznému poklesu. Markantní pokles byl například zaznamenán v zemi, která dříve figurovala na čele pomyslného žebříčku míry tohoto návykového chování, a sice na Kypru, kde došlo oproti roku 2007 ke snížení procenta studentů, kteří alespoň jednou zkusili nějakou těkavou látku, na polovinu (z 16 % v roce

2007 na 8 % v roce 2011). V době mezi dvěma posledními průzkumy došlo také k výrazným nárůstům. Například v Chorvatsku bylo zaznamenáno navýšení podílu uživatelů těkavých látek z 11 % na 28 % a v Lotyšsku došlo v tomto směru k nárůstu z 13 % na 23 %, čímž obě země dosáhly u tohoto ukazatele nejvyšší hodnoty ze všech zemí účastnících se v roce 2011 studie ESPAD. Na opačné straně žebříčku figuruje Moldavsko s nejnižší 2% hodnotou.

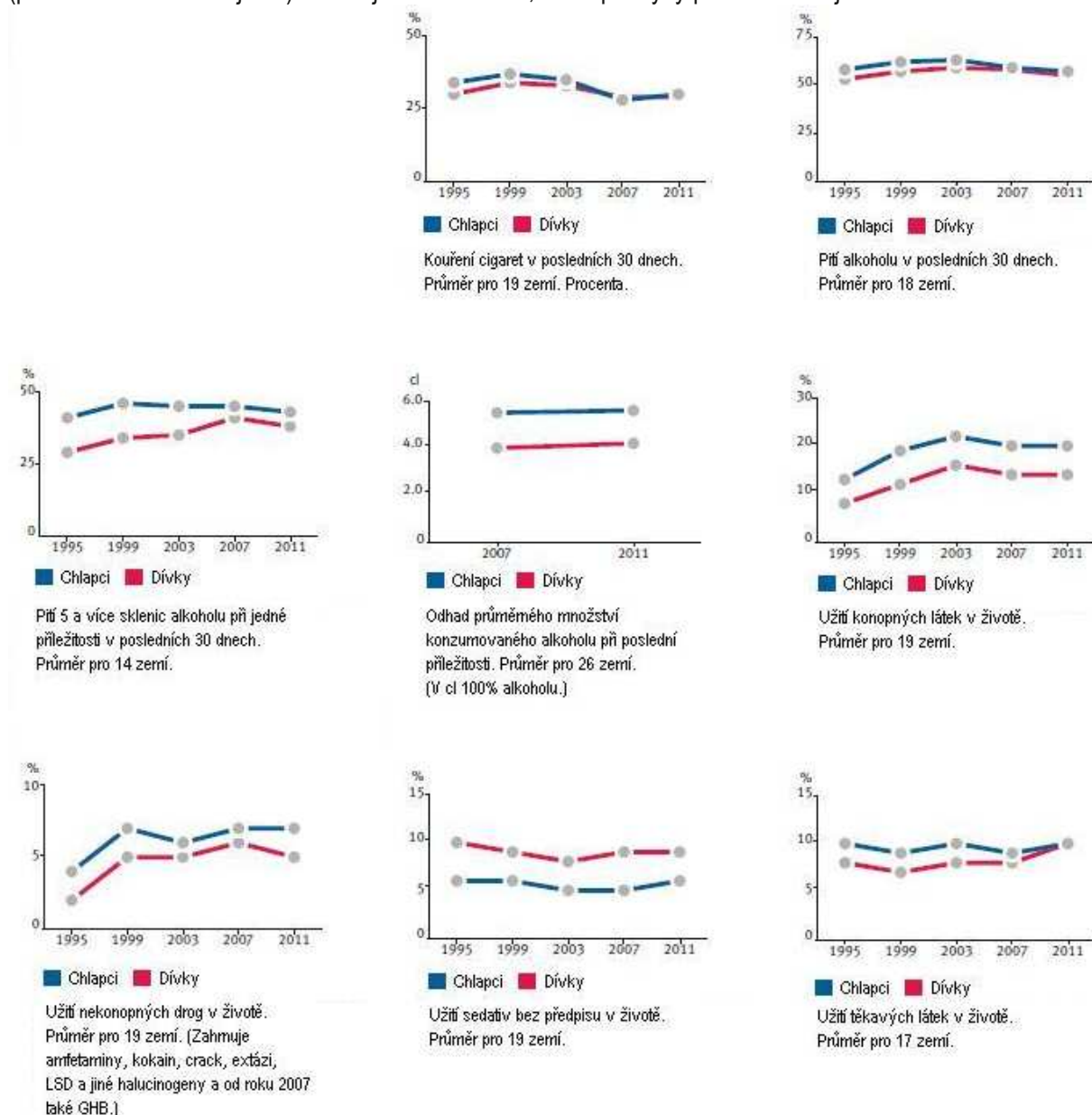
O polyvalentním užívání návykových látek je pojednáno ve speciální kapitole zprávy. Ve srovnání s rokem 2007 nedoznala situace v této oblasti v roce 2011 výraznějších změn. Celková prevalence polyvalentního užívání (pojatého jako užívání dvou a více návykových látek současně) v rámci kompletního výběrového souboru z 29 zemí, u nichž byla k dispozici vzájemně srovnatelná data, činila necelých 9 % v obou průzkumech. Jedná se o podobnou či dokonce vyšší hodnotu než v případě čísel vypovídajících o užívání jiných nelegálních drog než marihuana nebo hašiš. Prevalence užití tří a více návykových látek činila v rámci každého průzkumu 3,5 %. Polyvalentní užívání návykových látek se pojí s deviantním chováním, které zde představují problémy s policií, rvačky, nechráněný pohlavní styk a absence ve škole.

Žádné z látek zmiňovaných v tomto oddíle se nepojí s nějakým jednoznačným geografickým vzorcem.

Závěrečné poznámky

Je dostatečně známo, že na individuální úrovni často existuje souvislost mezi užíváním různých návykových látek. Hodnotíme-li všechny země společně, ukazují i data z roku 2011 na zřejmou souvislost mezi užíváním různých návykových látek. Lze vyvodit závěr, že v zemích, kde velké množství studentů uvádí užití alkoholu a nadměrnou jednorázovou konzumaci alkoholu v nedávné době (v posledních 30 dnech), bude také více studentů vykazovat zkušenosti s nelegálními drogami a těkavými látkami a naopak.

Souhrnný graf Vývojové trendy osmi klíčových ukazatelů podle pohlaví, 1995-2011. Procentuální průměry (pokud není uvedeno jinak) zahrnující 14-26 zemí, které poskytly příslušné údaje o trendech.

Přehled výsledků průzkumu realizovaného v roce 2011 je podán prostřednictvím osmi klíčových proměnných: kouření cigaret během posledních 30 dnů, konzumace jakéhokoli alkoholického nápoje během posledních 30 dnů, množství (čistého) alkoholu vypitého při poslední příležitosti, epizodické nadměrné pití alkoholu v posledních 30 dnech, užití marihuany nebo hašiše (konopných látek) v životě, užití nekonopné drogy v životě, užití léků se sedativním účinkem bez doporučení lékaře v životě a užití těkavých látek v životě.

Míry prevalence těchto osmi klíčových ukazatelů u jednotlivých zemí jsou porovnávány s průměrem za všechny země dohromady. Průměrným hodnotám se často blíží výsledky Polska a Portugalska. Mezi země s nízkými mírami prevalence sledovaných ukazatelů patří Island a vzájemně spolu sousedící Albánie, Bosna a Hercegovina (Republika srbská), Moldavsko a Černá Hora. Obtížněji se určují země vykazující vysoké míry prevalence; ani jedna země totiž nevykazuje nadprůměrné hodnoty u všech sledovaných indikátorů. Pro rok 2011 lze nicméně v tomto kontextu zmínit Českou republiku,

Estonsko, Francii, Lotyšsko, Monako a Slovinsko, přičemž dohromady tyto státy nevytvářejí žádnou geograficky signifikantní strukturu.

Celkové trendy v užívání návykových látek vykazují u všech zemí, pro které jsou k dispozici data ze všech pěti vln sběru dat, mírně odlišný vývoj v závislosti na sledované proměnné. Například v případě užívání tabáku v posledních 30 dnech byl mezi roky 1999 a 2007 zaznamenán pokles, přičemž v roce 2011 zůstaly tyto hodnoty beze změny.

Od roku 2003 je možné pozorovat mírný propad u konzumace alkoholu v posledních 30 dnech. V období 1995-2007 byl patrný vzestupný trend u nadměrné jednorázové konzumace alkoholu (nárůst o 9 procentních bodů), který lze ve většině případů vysvětlit rostoucími mírami prevalence zaznamenávanými v mnoha zemích u dívek. Tento trend se však podle všeho zastavil, neboť data shromážděná v roce 2011 již ukazují drobný pokles těchto hodnot jak u chlapců, tak u dívek.

Nepokračuje ani vzestupný trend zaznamenaný mezi roky 1995 a 2003 v souvislosti s celoživotním užitím nelegálních drog, zejména konopných látek; čísla zaznamenaná v roce 2007 a 2011 jsou dokonce o 3 procentní body pod hodnotami z roku 2003. V období mezi roky 1995 a 1999 došlo k nárůstu zkušeností s jinými nelegálními drogami než konopnými látkami, ale od té doby zůstávají hodnoty této proměnné více méně na stejné úrovni.

Míra celoživotní prevalence užití léků se sedativním účinkem bez doporučení lékaře nevykazuje v rámci všech pěti vln sběru dat téměř žádné změny. Totéž platí pro těkavé látky, byť čísla za rok 2011 jsou nepatrně vyšší než v roce 2007.

Až na jednu výjimku, a sice užívání léků se sedativním účinkem bez doporučení lékaře, byly všechny hodnoty klíčových proměnných zaznamenané v rámci první vlny průzkumu vyšší u chlapců než u dívek. Z výsledků průzkumu realizovaného v roce 2011 vyplývá, že tento rozdíl mezi pohlavími je již více méně smazán u kouření a konzumace alkoholu během posledních 30 dnů a

také v případě celoživotního užívání těkavých látek. Výrazné snížení rozdílu mezi chlapci a dívkami lze rovněž pozorovat u jednorázových epizod nadměrné konzumace alkoholu v posledních 30 dnech.

Trendy v jednotlivých zemích však vždy nezapadají do celkového obrázku, jak lze vidět na barevném rozlišení v tabulce, v níž jsou přehledně uvedeny hodnoty osmi klíčových proměnných. Podíváme-li se blíže na změny zaznamenané v posledním období mezi roky 2007 a 2011, zjišťujeme, že školní mládež v Bosně a Hercegovině (Republika srbská) vykazovala v roce 2011 u všech osmi klíčových proměnných nižší čísla než v roce 2007. Mezi další země, kde došlo k poklesu hodnot značného počtu proměnných, patří Malta, s procentuálním poklesem u šesti proměnných v roce 2011, a Island, Norsko a Ruská federace (Moskva), kde došlo k snížení hodnot u pěti klíčových proměnných. V případě Islandu a Norska se propad týká všech proměnných souvisejících s alkoholem, přičemž na Maltě a v Ruské federaci (v Moskvě) došlo k poklesu v míře celoživotní prevalence užití marihuany a hašiše a celoživotní prevalence užití jakékoli nelegální drogy mimo konopných látek.

Na Islandu se jedná o pokračování trendů zaznamenaných již v dřívějších šetřeních, které tuto zemi řadí mezi státy s nejnižší mírou konzumace alkoholu a dalších návykových látek.

Významný nárůst u šesti z osmi klíčových proměnných lze pozorovat na Kypru a u pěti z nich pak v Řecku, Maďarsku a Černé Hoře. Kyperští studenti uváděli v roce 2011 vyšší hodnoty užívání alkoholu i nelegálních drog, kdy současně však procento těch z nich, kteří někdy užíli těkavé látky, kleslo na polovinu. Nárůst v Řecku a Maďarsku se týkal epizod nadměrné jednorázové konzumace alkoholu, jakož i množství alkoholu vypitého při poslední příležitosti. Vyšší procenta v Černé Hoře se odvíjela hlavně od relativně nízkých úrovní pozorovaných při předchozím průzkumu.

Ve srovnání s rokem 2007 uvedlo v roce 2011 nejvíce zemí (15) významně vyšší čísla u klíčové proměnné týkající se těkavých látek. Mezi dalšími

proměnnými, u nichž byl mezi dvěma posledními vlnami průzkumu zaznamenán nárůst u relativně velkého počtu zemí, figurovaly celoživotní prevalence užívání konopných látek (11) a průměrné množství alkoholu vypitého při poslední příležitosti (10).

Klíčovými proměnnými, u nichž ve srovnání s rokem 2007 uvedlo v roce 2011 nejvíce zemí významně nižší čísla, byly užívání alkoholu v posledních 30 dnech a jednorázová konzumace nadměrného množství alkoholu ve stejném časovém intervalu (11 zemí v obou případech).

Při pohledu na celé období od roku 1995 do roku 2011, se zvláštním zřetelem na tři konkrétní proměnné (jednorázová konzumace nadměrného množství alkoholu, celoživotní užívání konopných látek a celoživotní užívání jiných nelegálních drog než konopí) je patrné, že oproti roku 1995 zůstávají v roce 2011 ve většině zemí příslušná čísla bez výraznější změny, případně jsou vyšší. Nejvýraznější nárůst jednorázové konzumace nadměrného množství alkoholu z hlediska procentních bodů byl zaznamenán v Chorvatsku, Maďarsku, ve Slovenské republice a Slovinsku (21-30 procentních bodů). Největší nárůst u celoživotní prevalence užívání konopných látek byl zjištěn v České republice (největší nárůst do roku 2003), Estonsku (hlavně do roku 2003) a Slovenské republice (byť čísla za rok 2011 jsou v této zemi již podstatně nižší, než tomu bylo

v roce 2007) (17-20 procentních bodů). Až na některé výjimky se tyto země nacházejí ve východní části Evropy.

Pokles míry nadměrného pití alkoholu v posledních 30 dnech byl v období mezi roky 1995 a 2011 zjištěn hlavně na Islandu (23 procentních bodů), ale také ve Finsku (do roku 2007) a na Ukrajině (v obou případech 16 procentních bodů). K poklesu celoživotního užívání konopných látek o 19 procentních bodů došlo v Irsku a o 12 ve Velké Británii (do roku 2007). Pouze v těchto dvou zemích byl také zaznamenán významný pokles u celoživotní prevalence užívání nekonopných drog; o 13 procentních bodů ve Velké Británii (od roku 1995 do roku 2007) a o 10 v Irsku. S výjimkou Ukrajiny se tyto země nacházejí v západní Evropě.

Existují samozřejmě další příklady (skupin) zemí, u nichž byl zaznamenán podobný vývoj jako ve výše zmíněných případech; jedním z nich je snížení spotřeby alkoholu v některých severovýchodních státech. Data shromážděná v rámci studie ESPAD tak nabízejí celou řadu příležitostí k jejich další analýze a doufejme, že výzkumníci zapojení do projektu ESPAD, jakož i jejich kolegové z dalších zemí, budou databázi tohoto projektu využívat v budoucnu ještě intenzivněji a rozšiřovat tak naše poznatky o problematice užívání různých návykových látek mezi mladými lidmi v Evropě.

Zdroj: Hibell, B., Guttormsson, U., Ahlström, S., Balakireva, O., Bjarnason, T., Kokkevi, A., Kraus, L. (2012) The 2012 ESPAD Report. Substance Use Among Students in 36 European Countries. Stockholm: Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs (CAN), European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA), Council of Europe (Pompidou Group).

Překlad anglického souhrnu zprávy: Mgr. Jiří Bareš

Přehled hlavních výsledků v roce 2011 – srovnání České republiky s evropským průměrem

Úvod

Pro srovnání jednotlivých zemí s celoevropským průměrem bylo vybráno následujících 8 ukazatelů:

- Kouření cigaret v posledních 30 dnech.
- Pití alkoholu v posledních 30 dnech.
- Pití nadměrných dávek alkoholu v posledních 30 dnech, tzv. epizodické pití (pití 5 a více sklenic alkoholu při jedné příležitosti; sklenice alkoholu odpovídá přibližně 2 cl čistého alkoholu).
- Množství vypitého alkoholu (v cl čistého alkoholu) při poslední konzumní příležitosti (mezi studenty, kteří uvedli konzumaci alkoholu).
- Celoživotní prevalence užívání konopných látek (užití marihuany nebo hašiše alespoň jednou v životě).
- Celoživotní prevalence užívání nekonopných drog (užití jiné nelegální drogy mimo konopných látek alespoň jednou v životě).
- Celoživotní prevalence užívání sedativ nebo léků na uklidnění bez lékařského předpisu.
- Celoživotní prevalence užívání těkavých látek.

Postavení České republiky ve srovnání s evropským průměrem je znázorněno v grafu; hodnoty jednotlivých ukazatelů jsou zobrazeny zvlášť pro Českou republiku a pro průměr založený na výsledcích daného ukazatele ve všech zemích zapojených do studie ESPAD. Podrobnější informace k jednotlivým ukazatelům a jednotlivým zemím jsou uvedeny v tabulkách a grafech v příloze mezinárodní zprávy ze studie (Hibell et al. (2012) The 2011 ESPAD Report. Substance Use Among Students in 36 European Countries. Stockholm: CAN, EMCDDA and Pompidou Group, Council of Europe).

Česká republika

U tří z osmi sledovaných ukazatelů se čeští studenti nijak nelišili od svých evropských vrstevníků: u zkušeností s užitím nekonopných drog, zkušeností s užitím těkavých látek a množství vypitého alkoholu při poslední příležitosti. U dalších dvou ukazatelů konzumace alkoholu (pití alkoholu v posledních 30 dnech a pití nadměrných dávek alkoholu) uváděli čeští studenti výrazně nadprůměrné hodnoty. Kouření cigaret v posledních 30 dnech také převyšovalo evropský průměr, ovšem nejvýznamnější rozdíl se vztahuje ke zkušenostem s užitím konopných látek, kdy užití udávalo 42 % českých studentů (oproti 17 % v evropském průměru). V kontextu výsledků studie ESPAD tedy čeští studenti vykazují výrazně vyšší rozsah návykového chování.

